

HİTİT SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Hitit Journal of Social Sciences

e-ISSN: 2757-7949

Cilt | Volume: 18 • Sayı | Number: Âbdal Ata Sempozyumu
Mart | March 2025

II. Uluslararası Türkistan'dan Anadolu'ya İrfan Geleneği: Abdal Ata Özel Sayısı
II. International Symposium on Wisdom Tradition from Turkestan to Anatolia: Abdal Ata

Suheyb-i Rumi Zaviyesi

Suheyb-i Rumi Zaviya

Mustafa Fatih BALKANLIOĞLU

Bilim Uzmanı | Graduate Student
Çorum Belediyesi, Çorum, Türkiye
Corum Municipality, Çorum, Türkiye
balkanlioglu@outlook.com.tr
<https://orcid.org/0000-0002-2137-0380>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article
Geliş Tarihi | Received: 30.09.2024
Kabul Tarihi | Accepted: 11.03.2025
Yayın Tarihi | Published: 15.03.2025

Atıf | Cite As

Balkanlıoğlu, M. F. (2025). Suheyb-i Rumi Zaviyesi. *Hitit Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(Âbdal Ata Sempozyumu), 73-89.
<https://doi.org/10.17218/hititsbd.1558181>

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler-yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak (Turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: husbededitor@hitit.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititsbd>

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review

It was confirmed that it did not contain plagiarism by similarity scanning (Turnitin).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: husbededitor@hitit.edu.tr - <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hititsbd>

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Suheyb-i Rumi Zaviya^{1*}

Abstract

It is known that Turkmen fathers, sheikhs, and dervishes played significant roles in the process of Turks settling in Anatolia and the Balkans. These sheikhs and dervishes continued their services through lodges and zawiya (Sufi monasteries) in areas such as guidance, conquests, settlement, communication, security, and addressing the needs of travelers and the poor, as well as maintaining the spirituality of the local population. The Suheyb-i Rumi Zaviya, which is seen to perform these services, is named after Ebu Yahya Suheyb bin Sinan bin Malik al-Rumi, a companion of significant importance in the Islamic world. Although it is recorded that he joined the Islamic army that set out for the conquest of Istanbul in the Hijri year 49 and died in Çorum on his return, being buried at the Hıdırlık site, it is also thought that the tomb has only a symbolic significance. The zaviya was established next to the tomb of Hz. Suheyb-i Rumi. While its foundation is recorded to date back to the Seljuk period, the earliest archival documents available are from the Ottoman era. A physical examination of the zaviya reveals a complex with a courtyard, including the zaviya building, mosque, cemetery, public kitchen, fountain, and toilets. Today, the tomb of Hz. Suheyb-i Rumi, the mosque, and the courtyard's fountain have survived, but no trace of the zaviya remains. The zaviya has held an effective place in the social, cultural, and religious life of the people of Çorum. In addition to its influential position, it has played active roles alongside the state and nation in overcoming political and military crises during events such as the Ottoman-Greek War, World War I, Armenian incidents, and the National Struggle. What makes the Suheyb-i Rumi Zaviya significant is precisely this active stance, along with its name derived from a companion, its importance to the people even today, and its location at the Hıdırlık site. This study aims to present the history, physical structure, and socio-cultural fabric of the Suheyb-i Rumi Zaviya, explaining its contributions to the city's social, cultural, and religious life.

Keywords: Ottomans, Lodge, Zaviyah, Rifai, Suheyb-i Rumi

Suheyb-i Rumi Zaviyesi^{2**}

Öz

Türklerin Anadolu ve Balkanlardaki yurt tutma sürecinde Türkmen babaları, şeyh ve dervişlerinin önemli roller üstlendiği bilinmektedir. Bu şeyh ve dervişler irşat, fütuhat, iskân, haberleşme, güvenlik, yolcu ve fakir fukaranın ihtiyaçlarının giderilmesi, bölge halkının maneviyatının canlı tutulması gibi konulardaki hizmetlerini tekke ve zaviyeler aracılığı ile sürdürmüştür. İşte tam da bu hizmetleri yaptığı görülen Suheyb-i Rumi Zaviyesi, adını İslam dünyası için önemli bir sahabe olan Ebu Yahya Suheyb b. Sinan b. Malik er-Rumi'den almaktadır. Hicri 49 yılında İstanbul'un fethi için yola çıkan İslam ordusuna katıldığı ve dönerken Çorum'da vefat ederek Hıdırlık mevkiine defnedildiği kaydedilmiş olsa da türbenin yalnızca bir makam niteliği taşıdığı da düşünülmektedir. Zaviye Hz. Suheyb-i Rumi'nin türbesinin yanında kurulmuştur. Kuruluşunun Selçuklulara kadar dayandığı kaydedilmekle birlikte ulaşılan ilk arşiv belgeleri Osmanlı dönemine aittir. Zaviyeye fiziki olarak bakıldığında külliye şeklinde bir avlusunun olduğu, bu avluda zaviye binası, cami, hazire, imaret, şadırvan ve tuvaletlerin bulunduğu görülmektedir. Suheyb-i Rumi Külliyesindeki Hz. Suheyb-i Rumi'nin türbesi, cami ve avludaki şadırvan günümüze kadar varlığını korurken zaviyeden bir iz kalmamıştır. Zaviye, Çorum halkının sosyal, kültürel ve dini yaşamı üzerinde etkin bir yere sahiptir. Bu etkin konumunun yanı sıra Osmanlı-Yunan Harbi, I. Dünya Savaşı, Ermeni hadiseleri ve Millî Mücadele gibi meselelerdeki faaliyetleriyle siyasi ve askeri bunalımların aşılması noktasında her daim devlet ve milletin yanında aktif roller üstlenmiştir. Suheyb-i Rumi Zaviyesini önemli kılan nokta işte tam da bu aktif duruşuyla beraber ismini bir sahabeden alıyor olması, halk için günümüzde dahi önemli bir merkez oluşu ve hıdırlık mevkiinde bulunuyor olmasıdır. Bu çalışma Suheyb-i Rumi Zaviyesi'nin tarihçesini, fiziki dokusunu ve sosyo-kültürel yapısını ortaya koyarak şehrin sosyal, kültürel ve dini yaşantısına olan katkılarını izah etmek amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Tekke, Zaviye, Rifailik, Suheyb-i Rumi

^{1*} This study is a revised version of the paper presented at the II. International Symposium on Wisdom Tradition from Turkestan to Anatolia: Abdal Ata organized by Hitit University between April 26-27, 2024. This study is derived from the master's thesis titled 'The Religious, Social, and Cultural History of Suheyb-i Rumi Lodge' (Thesis No. 643303), completed in 2020 by Mustafa Fatih Balkanlıoğlu under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Zekeriya Işık.

^{2**} Bu çalışma 26-27 Nisan 2024 tarihleri arasında Hitit Üniversitesi tarafından düzenlenen II. Uluslararası Türkistan'dan Anadolu'ya İrfan Geleneği: Abdal Ata Sempozyumu'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir. Bu çalışma Doç. Dr. Zekeriya Işık danışmanlığında, Mustafa Fatih Balkanlıoğlu tarafından 2020 tarihinde tamamlanan "Suheyb-i Rumi Zaviyesi'nin Dini, Sosyal ve Kültürel Tarihi" başlıklı ve 643303 tez nolu yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş

Suheyb-i Rumi Zaviyesi'nin kurulmuş olduğu Çorum, coğrafi konumu sebebiyle çok eski dönemlerden bu yana Anadolu tarihinin önemli şehirlerinden biri olmuştur. Hitit, Yunan, Roma, Bizans, Pers, Selçuklu ve son olarak Osmanlı Devleti'ne de ev sahipliği yaptığı bilinmektedir.³ Çorum'un Selçukluların bölgeye hâkim olmasıyla İslam-Türk medeniyetiyle tanıştığı ve zamanla bir İslam-Türk beldesine dönüştüğü kaydedilmektedir.⁴ Hemen her Anadolu ve Balkan şehrinde olduğu gibi, Türkmen şeyh ve dervişlerinin kurduğu tekke ve zaviyeler ile inşa edilen camiler, mescitler veya pazar yerleri, bu değişimde büyük bir rol oynamıştır.⁵ Nitekim Anadolu ve Balkanların İslamlaşması ve Türkleşmesindeki en büyük etkenlerden birisinin de Türkmen babaları, şeyh ve dervişleri olduğu anlaşılmaktadır.⁶ Şeyh ve dervişlerin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler fethedilen yerlerin "şenlenmesini" sağlamıştır. Çoğu Anadolu-Türk şehrinde olduğu gibi Çorum, İskilip ve Osmancık gibi yerlerin mahalle ve köy isimlerinin de zaviye, mescit ve camii adlarıyla anılması bu durumu açıkça göstermektedir.⁷ Şenlenen bu yaşam alanlarının günümüze kadar isimlerini koruyarak geldiği görülmektedir.

Suheyb-i Rumi Zaviyesi ise Çorum merkeze 15 dakika mesafede bulunan Hıdırlık mevkiinde bulunmaktadır. Bölge halkının manevi motivasyonu için büyük öneme sahip olan Hıdırellez törenlerinin yapıldığı mevkide kurulmuş olması "Hıdırlık Zaviyesi" adıyla da anılmasına sebep olmuştur.⁸ Bu mevkide kurulan zaviyenin etrafında zamanla bir mahallenin oluştuğu arşiv vesikalarında görülmektedir.⁹ Zaviye'nin hıdırlıkta kurulmasının asıl sebebinin ise İslam Tarihi açısından önemli bir yere sahip olan sahabeden Hz. Suheyb-i Rumi'nin burada medfun bulunduğu inancından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Hz. Suheyb-i Rumi'nin, Hz. Muhammed'in yakın dostlarından olduğu bilinmektedir.¹⁰ Adı Osmanlı Arşivlerinde "Alemdar-ı Resul-i Ekrem Suheyb-i Rumi hazretleri" veya "Alemdar-ı Resul-i Ekrem Suheyb-i Rumi hazretleri" şeklinde yazılmıştır.¹¹

Hz. Suheyb-i Rumi'nin Musul civarlarında hicretten 30 yıl kadar önce doğduğu kaydedilenler arasındadır.¹² Bizans'ın Musul bölgesine yaptığı saldırılarda esir düşerek Anadolu'ya getirildiği ve bir süre orada yaşadktan sonra Arap bir tüccara satılarak Mekke'ye götürüldüğü belirtilmektedir.¹³ Mekke'ye geldiğinde Abdullah b. Cüd'an et-Teyml'in onu satın alarak azat ettiği kaydedilmiştir.¹⁴ Kaynaklarda yer alan bilgilere göre İslam ile şereflediğini açıklan

³ Sevim Uluç, "Çorum ve Çevresi", 5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi (Çorum: Çorum Belediye Kültür Yayınları, 2015), s.19.

⁴ Zekeriyâ Işık, "Seyyid Murat (Seydim Sultan) Zaviyesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Tarihi", Turkish Studies, Volume 13/1, (2018): s.65.; Zekeriyâ Işık, "Şeyh Hamza Tekkesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tarihi", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 13/1, (2020): s.107.; Ali Sevim, Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,2000, ss.101-102.

⁵ Mustafa Kara, Din Hayat Sanatı Açısından Tekkeler ve Zaviyeler, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), ss.113-115.; Ömer Lütfü Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi 2 (Ankara 1942).

⁶ Zekeriyâ Işık, "Hasan Balım Sultan Zaviyesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tarihi", Turkish Studies, Volume 13/3, (Winter 2018): ss.318-319.

⁷ Söz konusu mahalle ve köy isimleri için bkz: 387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri, II, Ankara 1997; H.984 (M.1576/1577) Tarihli ve TKG.KK. TTd.54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum, (Haz. Mustafa Engin, Murat Alandağlı), II. Cilt, Tıpkıbasım, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayın No: 9, Ankara 2014, ss.20-21. (Bu kaynaktan yapılan alıntılar bundan sonra kısaca 54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum şeklinde verilmiştir).

⁸ 54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Çorum, s.21.

⁹ "...Hıdırlık mahallesinde defin-i hâkk-ı ıtır-nâk olan, Süheyb-i Rûmî radiya'llâhu anhü'l-bârî..." ÇŞS. 10-202/315., 15 C 1302/1 Nisan 1885.

¹⁰ Ömer S. (2006). Suheyb er-Rûmî -Hayatı, Kişiliği ve Faaliyetleri, *İSTEM Dergisi*, 7, 163.

¹¹ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi belgeleri dip notta bu şekilde verilmiştir: C. EV, 115/5740.

¹² Mehmet Efendioğlu, "Suheyb b. Sinân", TDV İslâm Ansiklopedisi, c.37 (Ankara: TDV Yayınları, 2009), s.476.

¹³ M. İhsan Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim & Maarif Hayatımız, Haz. Abdulkadir Ozulu, İrfan Yiğit (Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları,2015), s.162.

¹⁴ Ethem Erkoç, Çorum Evliyalari (Ankara: Varan Matbaacılık, 2007), s.14.

ilk yedi kişiden biridir.¹⁵ Hz. Suheyb-i Rumi'nin vefat tarihi ve kabrinin konumu hakkında farklı görüşler mevcuttur. İstanbul'un fethi için H.49/M.699 yılında yola çıkan İslam ordularına katıldığı, giderken veya dönerken Çorum'a geldiği ve burada vefat ettiği daha sonra Hıdırlık Tepesine defnedildiği rivayetlerden biridir. Ali İzzet Efendi Tezkire-i Makamat'ında bu görüşü savunmuş ve görüşünü XIX. Yüzyıl'da yaşamış ünlü Osmanlı Muhaddisi Yusuf Bahri Efendi ile ünlü Osmanlı Tarihçisi Gelibolulu Ali Efendi'ye dayandırmıştır.¹⁶ Nitekim Gelibolulu Mustafa Ali, Kühü'l-Ahbar adlı eserinde Medine'de vefat ettiği beyan edilse de kabrinin bulunduğu yerin tayini yapılmadığını Çorum'da olmasının daha kuvvetli ihtimal olacağını kaydetmiştir.¹⁷ Rivayetlerden bir diğeri de ise H.38/M.659 yılının Şevval ayında Medine'de vefat ettiğidir ki İbn Esîr, İbn Kesîr, İbn Hacer gibi alimlerin ortak görüşü bu yöndedir.¹⁸

XIV. yüzyılda yaşamış olan Hacı Çelebi oğlu Muzafferdin Beyler Çelebi'nin, Hz. Suheyb-i Rumi'nin mevcutta bulunan Çorum'daki türbesini yeniden inşa ettirdiği ve ayende ve revendeye ta'amiye olmak üzere Burun, Kılıçören, Büğdüz ve Horasan köylerinde bulunan arazileri vakfettiği kaydedilmektedir.¹⁹ Beyler Çelebi'den önce de Çorum kadılarının Hz. Suheyb-i Rumi'ye saygı nişanesi olarak Suheyb-i Rumi Camii'ne çeşitli mevkilerden arazi vakfettiği nakledilmektedir.²⁰ Ancak yapılan çalışmalar ve arşiv araştırmalarında bu iki bilgiyi doğrulayıcı herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Nitekim Osmanlı arşiv kaynaklarında Suheyb-i Rumi Zaviyesi'ne ilk olarak H. 984/M.1576 yılında Hacı Fethüddin oğlu Derviş Mehmed'in zaviyedar tayin edilmesini içeren belgede rastlanmaktadır.²¹ Belgede II. Selim'in gelip geçen yolculara ikramda bulunulması için zaviyeye Hatip, Kavak ve Karacaköy gibi mevkilerin arazi gelirlerinin önemli bir kısmını vakfettiği kaydedilmiştir.²²

A. İzzet Efendi, Tezkire-i Makamat ismini taşıyan eserinde, Hz. Suheyb-i Rumi türbesinin, mescid ve zaviyesinin "Mülûk-i Selçukîyye tarafından" inşa edilerek "li-eclî'z-ziyara ayende ve revendeye ta'amiyye olmak üzere civarında bulunan..." birkaç arazinin vakfedildiğini belirtmiştir.²³ Fakat A. İzzet Efendi'nin Suheyb-i Rumi Zaviyesi'nin tarihini Selçuklulara dayandırırken kaynak göstermemiştir. Bununla birlikte H.1325/M.1904 tarihli Ankara Vilayet Salnamesinde de "Suheyb-i Rumi-ibn-i Sinan kasabaya çeyrek saat mesafede hıdırlık nam-ı mevkîi mürtefide defni hakk-ı ıtrnak olub türbe-i şerifeleri ve cenabında bulunan camii şerif ve zaviyeleri mülki selçukîyye tarafından bina ve inşa..." olduğu belirtilmektedir.²⁴ Anadolu'nun fethedilmesiyle Çorum'a gelen Türkmenler tarafından Hz. Suheyb-i Rumi'nin kabrinin keşfedildiği ve türbe haline getirildiği tahmin edilmektedir.²⁵ Söz konusu

¹⁵ M. Yusuf Kandelevî, Hayatü's-Sahabe Muhtasar, C1, Haz. Ömer Lütfi Erdal, İstanbul: Işık Yayınları 2008, 58. ss.230-231.

¹⁶ Ali İzzet Efendi, Tezkire-i Makâmât, çev: Ahmet Cahit Haksever, Çorum: Belediye Kültür Yayınları, 2015, s.34.

¹⁷ Gelibolulu Mustafa Ali, Kühü'l-Ahbar, Haz. Suat Donuk, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020, s.281.

¹⁸ İbn Kesîr, El Bidâye ve'n-Nihâye, çev: Mehmet Keskin, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994), 7, s.499.; İbnü'l-Esîr, El-Kâmil Fi't – Tarih, çev: Ahmet Ağırakça, (İstanbul: Bahar Yayınları, 1991), 3, s.384.

¹⁹ Eretna Devleti zamanında Osmancık Emiri olarak görev yapan Osman Bey ile Beyler Çelebi'nin aynı kişi olduğu düşünülmektedir. Beyler Çelebi'nin aynı zamanda Osmancık'ta Beyler Çelebi Camii'ni, Çorum'da Bey Camii/ Muzaffer Paşa Camii'ni ve yanındaki medreseyi yaptırdığı kaydedilenler arasındadır. Ali İzzet Efendi, Tezkire-i Makâmât, ss.42-43.; Erkoç, Evliya Makamları, 34., ss.111-112.; Çorum İl Yıllığı, 1967, s.218.; Çorum İl Yıllığı, 1973, ss.128-130.

²⁰ Çorum İl Yıllığı, 1973, ss.128-130.

²¹ "Zemin der dest-i Mehmed b. Hacı Fethüddin zâviyedâr-i Hazret-i Suheyb-i Rûmî sahâbe-i Hazret-i Resûl 'aleyhi's-selâm ber müceb-i defter-i 'atîk der tasarruf-ı Hüseyin veled-i Mehmed el-mezbûr sahâbe-i kirâmdan olmağın zikr olan iki çiftlik her iki başdan vakf-ı zâviye-i mezbûra kaydolundu ber müceb-i defter-i 'atîk." 54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Çorum, s.70.

²² Kâmil Şahin, "Ashâb'ı Kirâm'dan Suheyb'î Rûmî Hazretlerinin Çorum'da adına Yapılan Vakıflar", Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum Sempozyum Tebliğleri (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1991), s.223.

²³ Ali İzzet Efendi, Tezkire-i Makâmât, ss.53-54.

²⁴ Salname-i Vilayet-i Ankara, (Ankara Vilayet Matbaası 1325), s.298. <http://isamveri.org/salname/sayilar.php?sidno=D02806>.

²⁵ Ahmet Sezikli, Şehrin Hafızası Hıdırlık Kültürü ve Çorum Hıdırlık Örneği (Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2018), s.39.; Ahmet Cahit Haksever, Çorum Tarihi ve Kültüründe Tasavvuf Geleneği (Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2009), s.171.

H.1325/M.1904 tarihli salnamenin yanı sıra diğer bazı Ankara salnamelerinde de Hz. Suheyb-i Rumi, cami ve zaviyesi ile ilgili bilgiler mevcuttur.²⁶

Tüm bu bilgilerden yola çıkarak Anadolu ve Rumeli'deki tekke ve zaviyelere tahsis edilen veya vakfedilen araziler gibi, Suheyb-i Rumi Zaviyesi'ne de benzer tahsislerin yapıldığı anlaşılmaktadır. Suheyb-i Rumi Zaviyesi'nin stratejik konumu, gelen veya geçenlerin konaklaması,²⁷ fakirlerin doyurulması, şehrin dini ve manevi motivasyonunun canlı tutulması, kültürel hayatın zenginleştirilmesi ve toplum psikolojisinin güçlü tutulması açısından önemli bir misyon üstlendiğini göstermektedir.

1. Suheyb-i Rumi Külliyesi'nin Fiziki ve Mimari Dokusu

Türk akınlarıyla Anadolu ve Rumeli'ye gelmeye başlayan Türkmen babaları, şeyhleri ve dervişlerinin kurduğu zaviyelerin birçoğunun pek sağlam olmayan, sade ahşap yapılar olduğu kaydedilmektedir.²⁸ Bu tür basit yapıların günümüze kadar hayatiyetini koruyamadığı görülmektedir. Ancak yakın dönemlerde tadilat görmüş olanların varlığını koruyabildiği anlaşılmaktadır. Suheyb-i Rumi Zaviyesi'nin de daha önce basit bir yapıda olduğu ancak yakın tarihlerde geniş çaplı bir inşa faaliyeti geçirerek sağlam bir yapıya büründüğü bilinmektedir. Günümüzde cami, türbe ve şadırvan halen varlığını sürdürmektedir. Ancak, 1925'te yürürlüğe giren 677 sayılı kanun nedeniyle zaviyeler kapatılmış ve Suheyb-i Rumi Zaviyesi ile son şeyh Abbas Külahi Efendi'nin yaşadığı bina yıkılmıştır. Yapılan saha araştırmalarında Suheyb-i Rumi Camisi ve Türbesinin dikkat çekici bazı fiziki özellikleri olduğu görülmektedir. Cami ve Türbe birbirine bitişik olup fevkani bir yapıda inşa edilmiştir. Birbirinden ayrı olan ahşap giriş kapılarına ulaşabilmek için 10-12 basamaklı iki ayrı merdiven kullanılmaktadır. Bu merdivenler son cemaat bölümüne çıkmaktadır. Son cemaat alanı balkon şeklinde yapılmış olup ahşap direklerin tuttuğu bir çatısı mevcuttur. Camiye bu balkonda bulunan ahşap işlemeli kapıdan girilmektedir. Kapıdan girildiğinde ilk dikkat çekici unsur beyaz mermerden altın süslemeli mihrap, minber ve kürsüdür. Caminin harimi tek bir büyük kubbe ile örtüğü olmasına rağmen dışarıdan bakıldığında kubbe yerine tuğla çatı görülmektedir. Son cemaat alanında bulunan ikinci kapı ise türbe kapısı olup o da ahşap işlemele sahiptir. Türbeye girildiğinde iki ayrı oda olduğu görülmektedir. Bir odadan diğerine geçen ikinci kapıda ahşaptır. İlk oda anlaşıldığı üzere türbedar odasıdır. İkinci odada iki adet sanduka bulunmaktadır. Önde olan sanduka sahabeden Hz. Ubeyd-i Gazi²⁹'nin diğer sanduka ise Hz. Suheyb-i Rumi'nindir. Türbede kubbeli yapıda olup camiye bitişik olan duvarında harime açılan iki adet pencere bulunmaktadır. Cami ve türbenin eğimli bir arazide olmasından dolayı fevkani bir yapıda inşa edildiği görülmektedir. Bu sayede alt katında da iki ayrı kapıdan girilen bazı odalar bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi merdivenlerin altındaki kapıdan girilen odadır. Diğer kapıdan girildiğinde ise iki farklı odanın daha olduğu göze çarpmaktadır. Avluda bir de ahşap direkli ve tuğla çatılı sekizgen şadırvan bulunmaktadır. Caminin kible tarafında daha önce

²⁶ Diğer salnameler için bk. Salname-i Vilayet-i Ankara, (1308-1309), s.285.; Salname-i Vilayet-i Ankara, (1311), 280.; Salname-i Vilayet-i Ankara, (1320), s.249.

²⁷ Zaviyenin, zaviyedarlık tevcihlerinde bu durum açıkça zikredilmiştir. Mesela bir evrak, "...âyende vü revendeye it'âm-ı ta'âm ettirmek üzere zâviyedârlık ciheti..."nin verilmesini içermektedir. ÇŞS. 10-202/315., 15 C 1302/1 Nisan 1885.

²⁸ Ahmet Yaşar Ocak, "Zaviyeler: Dini, Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme", Vakıflar Dergisi, 12, (1978): s.264.; Zekeriya Işık, Tekkedeki İktidar (Konya: Çizgi Kitabevi, 2017), s.14.

²⁹ Hz. Ubeyd-i Gazi'nin, Sahabe-i Kiram'dan olduğu ve aslen Yemenli olduğu, hicretin 40'lı yıllarında Medine-i Münevvereden İstanbul'un fethine katılmak üzere yola çıktığı düşünülmektedir. Hz. Muaviye'nin emrindeki Müslüman ordularıyla birlikte Çorum'a ulaştığında bir savaş yaşandığı ve bu savaşta şehit olduğu rivayet edilmektedir. İzzet Efendi, Tezkire-i Makamat, 31-34.; Erkoç, Sahabe ve Evliyalar Makamı, s.49-51.

hazireyken günümüzde mezarlığa dönüşen alan bulunmaktadır. Yıkılan zaviyenin yerinde ise günümüzde cenaze namazlarının kılındığı boş bir yeşil alan bulunmaktadır.

Arşivlerde zaviyeye ilişkin iki farklı çizim yer almaktadır. İlk çizim, Hicri 1308/Miladi 21 Temmuz 1891 tarihine aittir ve dört plan, bir cephe çizimi ve bir krokiden oluşmaktadır.³⁰ Evrakta Hz. Suheyb-i Rumi ve Hz. Ubeyd-i Gazi'nin sandukalarının yanı sıra, Hz. Kereb-i Gazi³¹ ve Yusuf Bahri Efendi'nin sandukaları da gösterilmektedir. Evrakın merkezinde caminin cephe ve plan çizimleri yer almakta olup, ortada yer alan üç küçük plandan biri türbe dairesinin alt katına, diğer ikisi ise zaviyenin alt ve üst katlarına ait olduğu anlaşılmaktadır. Evrakın üst kısmında tek parça halinde geniş bir alan, alt bölümde ise kısmen daha da geniş on adet alan yer almaktadır. Bu alanlar içerisinde Sezai namında bir kişinin yazdığı şiir hem çizimi süslemekte hem de tanıtmaktadır.³²

Söz konusu arşiv kaydında cami, şadırvan, türbe ve türbedar dairesinin çizimleri bulunmaktadır. Caminin tuğla çatılı olarak çizildiği aynı zamanda son cemaat kısmının üç küçük kubbeyle örtülmüş olduğu görülmektedir. Aynı zamanda türbenin üzerinde bir, türbedar dairesinin üzerinde ise iki adet daha kubbenin olduğu fark edilmektedir. Bu arşiv kaydının arka yüzünde ise Çorum'un detaylı bir çizimi bulunmaktadır. Fakat sebebi bilinmeyen bir nedenle bu çizimlerin kullanılmamış olduğu görülmektedir. Nitekim çizimler ile günümüzdeki hali arasında hiçbir benzerlik bulunmamaktadır. Arşiv kayıtlarında Suheyb-i Rumi Zaviyesi'nin çizimlerine ait ikinci belge ise H.12 Zilhicce 1309/M.8 Temmuz 1892 tarihidir.³³ Belgenin iki tarafında da farklı çizimler mevcuttur. Bir yüzünde Suheyb-i Rumi Zaviyesi, camisi ve şadırvanının plan ve cephe çizimleriyle birlikte Ulu Cami'nin çizimleri de bulunmaktadır. Diğer yüzünde ise Askeri Daire, Askeri Kışla-i Humayun, Askeri Depo, Hükümet Dairesi, Kale ve Çorum'un o dönemdeki mahalleri ile bazı tarihi eserlere işaret eden şehir planı yer almaktadır. Yine aynı yüzünde Çorum hakkında kısa bilgilerin yer aldığı göze çarpmaktadır. Belgede yer alan bilgilere göre çizimlerin "Bahr-i siyah boğazı inşaat-ı istihkamiye komisyonu a'zasından Yüzbaşı Ömer bin Osman" isiminde bir asker tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Çorum'a ailesini ziyaret etmek için geldiği bir sırada, Çorum'un haritasını ve eserlerin planlarını Çorum Belediyesi'nin talebi üzerine çizdiği kaydedilmektedir.³⁴ Söz konusu çizimle şu an hayatini koruyan cami, türbe ve şadırvan arasında bir ayrımın olmadığı görülmektedir. Fakat Şeyh Abbas Efendi'nin kişisel uğraşlarıyla inşa ettiği kaydedilen zaviye ve tuvaletlerin günümüze ulaşmadığı görülmektedir.³⁵ H.1309/M.1892 yılına tarihlenen Çorum haritası ve bazı eski fotoğraflarda görülen zaviye, daha önce de belirtildiği gibi günümüze kadar hayatini koruyamamıştır.³⁶ Fakat, söz konusu haritadaki plana bakılırsa zaviyenin ortasında genişçe bir sofanın varlığı görülmektedir. Bu sofaya açılan ebatları birbirinden farklı dört adet oda bulunmaktadır. Binanın doğu cephesinde ise giriş kapısının olduğu göze çarpmaktadır. Zaviyenin tuvaletlerinin ise kuzeybatıda bağımsız girişli olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşamayan diğer bir yapı ise bu tuvaletlerdir. Arşivdeki H.1309/M.1892 tarihli söz konusu ikinci evrakta yer

³⁰ PLK.P. 3561/1, 14 Z 1308/21 Temmuz 1891.; Şiirin transkript edilmiş tam metnini görmek için bkz; Mustafa Fatih Balkanlıoğlu, "Suheyb-i Rumi Zaviyesi'nin Dini, Sosyal ve Kültürel Tarihi", (Yüksek Lisans Tezi. Hitit Üniversitesi, 2020) s.24-27.

³¹ Sahabeden olduğu kaydedilen Hz. Kereb-i Gazi, Yemen'in Zübeyd bölgesindedir. Mekke'nin fethedilmesinden sonra Medine'ye gelerek Müslüman olmuştur. Hz. Muaviye döneminde İstanbul'un fethine katıldığı giderken veya gelirken Çorum'da vefat ettiği belirtilmektedir. İzzet Efendi, Tezkire-i Makamat, s.34-35.

³² PLK.p. 3561/1, 14 Z 1308/21 Temmuz 1891.

³³ PLK.P. 785/1, 8 Temmuz 1892.

³⁴ PLK.P. 785/1, 8 Temmuz 1892.; Dündar, Çorum Cami ve Mescitleri, s.69.

³⁵ Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, s.46.

³⁶ PLK.P. 785/1, 8 TEMMUZ 1892.

alan zaviyenin çizimleri incelendiğinde binanın tam ortasında büyük bir sofanın yer aldığı fark edilmektedir. Ebatları birbirinden farklı dört ayrı oda ise bu sofaya açılmaktadır. Zaviyenin giriş kapısı doğu tarafındadır. Tuvaletler ise zaviyenin kuzeybatısında olup bağımsız girişi bulunmaktadır.

Arşiv kayıtları incelendiğinde H.1309/M.1892'deki çizimden evvel 08 Zilkade 1307/29 Haziran 1890 tarihinde harcamaları Hazine-i Hassa'dan tedarik edilmek üzere inşa kararı alınmış olduğu görülmektedir.³⁷ Bu tarihte zaviyede Hacı Ömer Hulusi Efendi'nin zaviyedar olduğu bilinmektedir.³⁸ Zaviyenin son şeyhi olan Abbas Külâhi Efendi, Ömer Hulusi Efendi'nin halefi ve yeğeni olup İhsan Sabuncuoğlu ile bir röportaj gerçekleştirmiştir. Röportajdan anlaşıldığı üzere Ömer Hulusi Efendi, Sultan Abdülaziz'in birinci imamı olan Hafız Reşit Efendi ile talebelikten ders arkadaşıdır.³⁹ Ömer Hulusi Efendi'nin cami ve zaviyenin tamirâtı için Reşit Efendi'nin nüfuzundan yararlandığı görülmektedir. Aynı zamanda Çorumlu Yedi-Sekiz Hacı Hasan Paşa'nın da nüfuzundan faydalanılarak Suheyb-i Rumi Zaviyesi'nin yeninden inşa konusu Sultan II. Abdülhamit'e iletilmiştir.⁴⁰ Sultan, inşa masrafları için Hazine-i Hassa'ya ait Çiftler Çiftliği gelirlerinden 90 bin kuruş bahşetmiştir.⁴¹ Kara Bayraktaroğlu Hacı Ağa'nın önderliğinde sekiz kişilik kurul kurularak yapım faaliyetlerine başlanmıştır. Fakat 90 bin kuruşunun inşa faaliyetlerine yetmediği ve konunun İstanbul'a arz edildiği süreçte de Ömer Hulusi Efendi'nin vefat ettiği anlaşılmaktadır.⁴² Bunun üzerine konuyla Ömer Hulusi Efendi'nin yeğeni, damadı ve halefi olan Abbas Külâhi Efendi'nin ilgilenererek ikinci defa 80 bin kuruş daha tedarik edilebildiği kaydedilmiştir.⁴³ Böylece Sultan II. Abdülhamit'in kendi hazinesinden 150 bin kuruş bahşetmesiyle cami ve türbenin inşasının tamamlanabildiği ancak eksik kalan mihrap, minber, kürsü ve kapı gibi bazı malzemelerin giderlerini halkın karşıladığı kaydedilmektedir.⁴⁴ Mesela bazı ahşapların maliyeti inşa kurulunca karşılandığı, kapı ve ahşap işlerinin Kâmil oğlu Hacı Usta tarafından ücretsiz bir şekilde imal edildiği belirtilmektedir.⁴⁵ Mihrap, minber ve kürsüde kullanılan mermerlerin ise Sağpazarlı bir kişi tarafından Taypı ve Sağpazar köylerinden elde edilerek Çorum'a getirildiği, Marangoz Ateş'in Mustafa Efendi'nin ise işçiliğini yaptığı kaydedilenler arasındadır.⁴⁶ Nitekim yapılan saha araştırmasında minberde "...Sene 1308 Eser-i Demircizâde Esseyid Mustafa Rif'at Efendi" yazılı bir kitabe de olduğu görülmüştür. Yedi-Sekiz Hacı Hasan Paşa'nın ise kürsü, minber ve mihrabın süslemesinde kullanılan altın yıldızların maliyetini karşıladığı nakledilmektedir.⁴⁷

³⁷ HH.İ. 77/43 08 Za 1307/29 Haziran 1890.

³⁸ Ömer Hulusi Efendi H.1299 yılında "imâmet cihetine mutasarrıf olan Hüseyin bin Osman Halife bundan kırk sene akdem bilâ veled fevt edüp yeri hâlî ve cihet i mezkûr mahlûl ve hizmet i lâzimesi mu'attala kalup işbu ba'isü'l 'ilâm arz ı ubûdiyyet el Hâc Ömer Hulusi Efendi ibn i Hasan dâ'ileri erbâb ı istihkâktan olup lede'l imtihân" imâmet cihetine ehliyeti olduğu açıkça anlaşılacak tayı edilmiştir. Ç.Ş.S. Sahife No: 134 Hüküm No: 218 Tarihi: 15 Şaban 1299. Ömer Hulusi Efendi'nin zaviyedar olarak tayini ise H.1303 tarihinde "zâviyedârlık ı mezkûr mezbûr Osman uhdesinden refle yerine salâh ı hâl ve diyânet i kemâl ile ma'rûf ve iffet ve istikâmet ile mevsûf ders i âmm ve muhtâr ı cemâ'at i müslimîn i mezbûrûn olup vakf-ı mezkûrda imâmet cihetine bâ berât ı şerîf mezbûr Osman'ın müstereki olup zâviyedârlık ı mezkûru ve umûr ı vakfı her vechile idâre ve rû'yete muktedir idüğü sâir sikât-ı sahîhatü'l kelimâtın meclis i mezkûrda bi'l muvâcehe alâ tarîki's şehâde ihbârlarıyla zâhir ve mütebeyyin olan işbu bâ'isü'l 'ilâm el Hâc Ömer Hulusi Efendi ibn i Hasan uhdesine zâviyedârlık ı mezkûru nizâmına tevfiikan vazîfe i mersûmesiyle tevcih ve yedine" karar verilmiştir. ÇŞS. 10-315/465., 23 R 1303/30 Aralık 1885.

³⁹ Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, ss.55-56.

⁴⁰ Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, s.55.

⁴¹ Erkoç, Evliya Makamları, 234- 235.; Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, s.55.

⁴² Erkoç, Evliya Makamları, 234- 235; Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, s.56.

⁴³ Erkoç, Evliya Makamları, 234- 235; Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, s.56.

⁴⁴ Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, s.46.

⁴⁵ Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, s.55-56.

⁴⁶ Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, s.55-56.

⁴⁷ Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, s.56.

Cami ve türbenin yeniden inşasından sonra Abbas Külâhi Efendi ve dervişlerinin kendi imkanlarıyla zaviyenin tamiratını gerçekleştirdikleri kaydedilmektedir.⁴⁸ Aynı zamanda Külliye'nin 1990 tarihine kadar başka bir tamirat geçirdiğine dair herhangi bir kayıt rastlanmıştır. İlk tadilat ise Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1991-1991 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Söz konusu tamiratta ise ahşapların boyandığı, bazı duvarların yeniden yapıldığı ve derzlerin dolgu ile güçlendirildiği belirtilmektedir.⁴⁹ Suheyb-i Rumi Külliyesi'nin son onarımı Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından aslına uygun bir şekilde yapılmış ve 8 Mayıs 2018 tarihinde resmi açılışı gerçekleştirilmiştir.⁵⁰

2. Suheyb-i Rumi Zaviyesinin Şehrin Dini, Sosyal ve Kültürel Yaşantısı Üzerindeki Etkileri

Tekke ve zaviyelerin, VIII. yüzyılda ortaya çıktıklarında bir tarikata bağlılıkları söz konusu değildir.⁵¹ Ortadoğu'da Selçuklulardan önce var olan tekke ve zaviyelerin tarikatlarla ilişkisinin XIII. yüzyıldan sonra başladığı bilinmektedir.⁵² Suheyb-i Rumi Zaviyesi'nin de Selçuklular devrinde kurulduğu tahmin edilse de o dönemlerde hangi tarikata bağlı olduğu konusunda herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Ancak XIX. yüzyıla tarihlenmiş olan arşiv vesikalarından zaviyenin Rifâî Tarikatına mensubiyeti anlaşılmaktadır.

Teşkilat yapısını XII. yüzyılda tamamlayarak kurulan ilk tarikatın Rifâîlik olduğu kaydedilmektedir.⁵³ Seyyid Ahmed er-Rifâî⁵⁴ tarafından kurulan tarikata Rifâîyye, müritlere ise Rifaî ismi verilmektedir.⁵⁵ Anadolu'da kurulan ilk Rifaî zaviyelerinden birini Seyyid Ahmed Kûçek XIV. yüzyılda kurmuştur.⁵⁶ Söz konusu zaviye Amasya ve çevresinde etkili olmuştur. Neredeyse tüm tarikatlarda olduğu gibi Rifâîlikte de irşad ilkesinin yaygın olduğu bilinmektedir. Bu noktadan hareketle, Çorum'un Rifâî müridleriyle XIII. veya XIV. yüzyıllarda tanışmış olması muhtemel görünmektedir. Çorum ve çevresinde Rifâîyye'nin çok geniş bir etkinlik alanı olduğu ve fazlaca müntesibinin olduğu bilinmektedir. Özellikle XIX. yüzyılda daha aktif olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde özellikle iki Rifaî dergâhı dikkat çekmektedir. Hacı Bekir Baba namıyla bilinen Ebubekir Efendi'nin Rifaî Tekkesi bunlardan biridir. Diğer dergâh ise çalışmamızın konusu olan Suheyb-i Rumi Zaviyesi'dir.

Zaviyenin Rifâîyye ekolüne girmesi Ömer Hulusi Efendi'nin buraya önce imam-hatip sonra da zaviyedar olarak atanmasıyla olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁷ Fakat Ömer Hulusi Efendi'den evvel hangi tarikata mensup olduğunu hususunda kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

⁴⁸ Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, s.56.

⁴⁹ Abdulkadir Dündar, Çorum Cami ve Mescitleri, Ankara: Motif Yayınları, 200), s.77.

⁵⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı Çorum Müftülüğü, "Hıdırlık (Süheyb-i Rumi) Camii tekrar ibadete açıldı", erişim tarihi: 15 Nisan 2024, [https://corum.diyaret.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&contentid=824](https://corum.diyaret.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&contentid=824;); Haberler.com, "Vakıf Haftası ve Restorasyonu Tamamlanan 250 Eserin Toplu Açılışı", erişim tarihi: 15 Nisan 2024, <https://www.haberler.com/vakif-haftasi-ve-restorasyonu-tamamlanan-250-10830020-haber/>; Anadolu Ajansı, "Cumhurbaşkanı Erdoğan, 250 Eserin Toplu Açılış Töreni'nde konuştu", erişim tarihi: 15 Nisan 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/cumhurbaskani-erdogan-250-eserin-toplu-acilis-torende-konustu/146>

⁵¹ Mehmet Zeki Pakalın, "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III", (Ankara: MEB Yayınları, 1997), s.425.

⁵² Mustafa Kara, "Tekke", TDVİA, 40: s.369, İstanbul: TDV Yayınları, 2011, s.369.

⁵³ Yunus eş-Şeyh İbrahim es-Samarrâî, es-SeyyidAhmed er-Rifâî- Hayâtuhû ve Âsârühû, Çev: Münir Atalar (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2013), ss.25-26.; Seyyid Muhammed Hocaefendi, Tasavvuf Tarikatlar ve Silsileleri, s.70.

⁵⁴ Ahmed er-Rifâî'nin künyesi Muhyiddin Ebu'l-Abbas Ebu Salih Ahmed bin Ebu'l Hasan Ali bin Yahya el-Mekki er-Rifâî'dir. Bağdat ile Basra'nın ortasında yer alan Batâih bölgesindeki Ümm-ü Abide kasabasında H.512/M.1118 senesinde dünyaya geldiği kaydedilmiştir. Samarrâî, es-SeyyidAhmed er-Rifâî, s.25-26.; Seyyid Muhammed, Tasavvuf Tarikatlar ve Silsileleri, s.70.; Kenân er-Rifâî, Ebu'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî, haz. M. Tahralı, sad. M. Cunbur, (İstanbul: Cenân Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı 2008), s.225.

⁵⁵ Rifâîyye'nin günümüzde Rufaiyye olarak da söylendiği görülmektedir.

⁵⁶ Ocak, "Zaviyeler", s.260.; Sadi Bayram, "Lâdik ve Seyyid Ahmedî Kebir Er-Rifâî Hazretleri", Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi 74 (İstanbul: Ekim 1991): s.146.; Ramazan Muslu, "14. Asırda Anadolu'da Tasavvuf" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002), s.548.

⁵⁷ Ahmet Cahit Haksever, Tasavvuf Geleneği, s.173.

Ömer Hulusi Efendi'nin imam-hatip olarak atanması ise Zaviye'nin Camisi'nde görevinde bulunan "...Hüseyin bin Osman Halife.... bilâ veled..." öldüğü, bu nedenle yerinde ve maaşında boş olduğu üzerine "...işbu ba'isü'l 'ilâm arz-ı ubûdiyyet el-Hâc Ömer Hulusi Efendi ibn-i Hasan dâ'ileri erbâb-ı istihkâktan olup lede'l imtihân imâmet cihetinde ehliyeti" açıkça görülerek gerçekleşmiştir.⁵⁸ Rifâî Tarikatına intisablı olan Ömer Hulusi Efendi'nin H.15 Şaban 1299/M.2 Temmuz 1882 tarihinde imam olarak atamasıyla Zaviye'nin Rifâîyye çizgisine girdiği görülmektedir. Ömer Hulusi Efendi H.23 Rebiülevvel 1303/M.1 Ocak 1886 tarihinde zaviyedarlık görevine de atanmıştır.⁵⁹ Vefatına kadar bu iki görevi de yapan Ömer Hulusi Efendi'nin yerine H.7 Muharrem 1310/M.1 Ağustos 1892 tarihinde atanmış olan yeğeni ve damadı Abbas Külâhi Efendi'nin de Rifâîyye tarikatının Sayyadı koluna intisaplı olduğu kaydedilmektedir.⁶⁰ Tekke ve zaviyelerin kapatıldığı 1925 yılına kadar Abbas Külâhi Efendi'nin zaviyedarlık yaptığı bilinmektedir. 1900 tarihli Ankara Vilayet Salnamesi'nde Suheyb-i Rumi Zaviyesi'nde Rifâî ayinlerinin yapıldığı kaydedilmiştir.⁶¹ Rifâî ayinlerine önderlik edenin ise Abbas Külâhi Efendi olduğu anlaşılmaktadır.

Ayinler yapıldığı bilinmesine karşın arşiv kayıtlarında, zaviye dahilinde Rifâîlik alametlerine ilişkin bilgiye rastlanılmamıştır. Buna rağmen Anadolu'daki Rifâî dergâhlarında görülen alametlerin neredeyse hepsinin Suheyb-i Rumi Zaviyesi'nde de var olması gerekmektedir. Çünkü Rifâî ayinlerinin sürdürülebilmesi için bazı özel eşya ve alametlere gereksinim duyulduğu bilinmektedir. Örneğin ayin yapılırken müridanın en hararetli olduğu anda bürhan olarak tabir edilen zikir bölümü icra edilmeye başlanır ve bu sırada kullanılan topuzlu şiş, gül, tığ ve kılıç gibi eşyalar Rifâîliğe özel bazı alamet ve eşyalar arasındadır.⁶² Kaynaklarda karşılaşılmış olmasa dahi Suheyb-i Rumi Zaviyesi'nde de bu tür eşyaların bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamış olan Dikiciler Esnafı Yiğitbaşı İsmail Özkahraman isimli şahıs zaviyedeki bir ayine katılmış ve yaşadıklarını bir sohbette şöyle aktarmıştır; "Eyyam-ı mübarekeden bir günde yapıldı bu iş. Esnafın ileri gelenleri bu akşam Şeyh Efendi bize Hıdırlık'ta bir zikir kursunda geçmişimize ve ahvalimize duada bulunalım dediler. Olmaz diyecek halimiz yok. Olur, dedik. Hıdırlık'ta Abbas Baba'nın dergâhında halka olundu, zikir başladı. Kasideler okunuyor. Buram buram terledikçe terliyoruz. Her iki tarafımıza Esmâ ile seslendikçe boynumuz gıcılıyor."⁶³ diyerek zikrin bir hayli uzun sürdüğünü de belirtmiştir. Anlaşıldığı üzere hem Çorum halkı hem de ileri gelen esnaflarının nazarında zaviye önemli bir yere sahiptir. Anlaşıldığı üzere zikirler sadece zaviye içerisinde değil dışında da gerçekleşmiştir. Örneğin kutsal günlerde müridanını toplayarak zikir, bürhan ve dua eden Rifâî Tekkesi Şeyhi Ebubekir Baba ile Abbas Külâhi Efendi'nin, Ulu Cami ve saat kulesine yürüdükleri kaydedilenler arasındadır.⁶⁴ Şeyhlerin kamusal alanda zikir ve dua ederek halkın manevi motivasyonunu canlı tutmaya çalıştıkları görülmektedir. Anlaşıldığı üzere zaviye Çorum ahalisinin nazarında sosyal bir yaşam merkezidir. Bilhassa Ramazan ayı ve dini gecelerde ahalinin Suheyb-i Rumi Zaviyesinde toplanarak Hz. Suheyb-i Rumi'nin türbesinde dualar ederek zaviyede konakladıkları da bilinmektedir. Anlaşıldığı üzere Çorum halkı zaviyeye verdiği değer kurulduğu günden bugüne hiç değişmemiştir. Nitekim

⁵⁸ ÇŞS. 9-134/218., 15 Ş 1299/2 Temmuz 1882.

⁵⁹ ÇŞS. 10-315/465., 23 R 1303/30 Aralık 1885.

⁶⁰ ÇŞS. 11-257/614., 7 M 1310/ 1 Ağustos 1892.; Haksever, Tasavvuf Geleneği, s.174.

⁶¹ Salname-i Vilâyet-i Ankara, 1318. s.105.

⁶² Yahyâ bin Sâlih el-İslâmbolî, Tarikat Kıyafetleri, Haz. M. Serhan Tayiş ve Mustafa Aşkar, (İstanbul: Sufi Kitap, 2006), ss.147-150.; Ömer Tuğrul İnançer, "Rifâîlikte Zikir Usulü ve Musiki", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. 6 (İstanbul: Türk Ekonomi ve Toplumsal Vakfı, 1994), ss.330-331.

⁶³ İrfan Yiğit, Uluçnarlarla Konak Sohbetleri, (Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2016), s.85.

⁶⁴ Erkoç, Tasavvuf Geleneği ve Çorum'da Son Dönem Meşayihî, (Çorum: ÇBK Yayınları, 2013), s.161.

Hafız Recep Camcı, bir röportajında Cumhuriyet'ten önce gerçekleştirilen hacı uğurlamalarından bahsederek halk gözünde zaviyenin ne denli önemli olduğunu dile getirmiştir. Yiğit'in kaleme aldığı Uluçınarlarla Konak Sohbetleri adlı eserde belirtildiği üzere Camcı; "Şimdi anlatacağım Hacı uğurlama merasimi, Cumhuriyet öncesi Çorum'da yapılan Hacı uğurlamalarına ait bilgiler olacak..., ...Yola çıkmadan bir gün önce Hıdırlık'ta Suheybi Rumi ve diğer türbeler de ziyaret edilir. Yolculuğa çıkılacağı günü Hıdırlık'a tekbir ve tehliller okunarak gidilir..., ...Hıdırlık Camii'nin yanındaki Hz. Suheyb-i Rumi türbesinde bulunan sancak tekbirler eşliğinde alınır, dualar edilir. Yaya olarak Pir Baba'ya gelirler..., ...Burada da tekbirler, tehliller devam eder..., ...Yolculuğun kazasız belasız neticelenmesi için dua edilir." Sonrasında ise hacı adaylarının katılımcılarla helalleşerek çıktığını belirtilmiştir.⁶⁵

Suheyb-i Rumi Zaviyesi'nin Çorum ahalisiyle olan güçlü manevi bağı, zaviyenin kurulduğu dönemden son yıllarına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır. Kırsal alanda bulunan zaviyenin, şehir merkezindeki hanlara benzer bir görev üstlendiği görülmektedir. Söz konusu görevlerinin arasında barınma, yiyecek ve içecek ikramı gibi sosyal hayata dair meseleler yer almıştır. Örneğin Mehmed oğlu Hacı Mustafa Ağa'nın H.1303/M.1885 yılında geçici olarak zaviyede ikamet ettiği sıra hayatını kaybetmesini içeren belgeden barınma hizmeti verdiği anlaşılmaktadır.⁶⁶ Zaviyenin imaret hususunda da güçlü olduğu fark edilmektedir. Örneğin H.1111/M.1699 yılında zaviye şeyhi İbrahim Efendi, Sultan II. Mustafa'dan "...dâ'ileri hizmetinde mücidd ü sâ'î ve âyende ve revendeye it'âm-ı ta'âm" ettiğini belirterek çeşitli isteklerde bulunmuştur.⁶⁷ Başka bir kayıt ise "zâviye-i mezkûre vürûd eden fukarâ ve dervişân ve mesâkin ve erâmil ve âyende ve revendeye itâm için Çorum Sancağı mutasarrıflarına mahsus mahsûlünden senevî on iki buçuk kile hintaya mutasarrıf olan Seyyid Osman..." ismindeki şeyhin H.1219/M.1804 yılında vefat ederek yerine yeni şeyhin atanmasını içermektedir.⁶⁸ Söz konusu arşiv kaydından da anlaşıldığı üzere devletin zaviyeden beklentisi fakir fukaranın ve gelip geçen yolcuların ihtiyaçlarının giderilmesidir. Öyle ki söz konusu beklentiyi karşılamadığı fark edilen şeyhler görevden dahi alınmıştır. Örneğin, Suheyb-i Rumi Zaviyesi'nde zaviyedar olan Yakup isimli kimseyi zaviye sakinleri ve Çorum halkı "...Hazret-i Suheyb-i Rûmî nâm azîzin zâviyedârı olan Yakub nâm kimesne zâviye-i mezbûre üzerinde durmayup âhar yerde sâkin olmağla âyende ve revendeye it'âm-ı ta'âm için ta'yîn olunan mahsûlâtı ekl ü bel' etmekle" suçlamış ve görevine son vermiştir.⁶⁹ Devletin, zaviyenin görevlerini yerine getirmesini engelleyen veya zaviyenin kaynaklarını kötüye kullanan kişileri görevden almaktan kaçınmadığı anlaşılmaktadır. Bu sayede kamu düzeninin bozulması ve hizmetlerin aksatılmasının önüne geçildiği görülmektedir.

Zaviye'nin halkın günlük yaşantısı içerisinde de önemli bir konumu olduğu fark edilmektedir. Şehir halkı üzüntüsünde veya sevincinde, bir beklentisi veya dileği olduğunda yine zaviyenin bulunduğu Çorum Hıdırlığına gelmiştir. Örneğin 18 Ağustos 1921 yılına ait Çorum Gazetesinde "Hazin Bir Dua" başlıklı haberden ahalinin Sakarya Meydan Muharebesi başlamadan hemen önce Hıdırlık'a giderek dua ve niyazda bulunduğu kaydedilmiştir. "İslamı ortadan kaldırma fikri ile Avrupa'nın üzerimize saldırttığı akur Yunan sürüleri..." ifadesi yer alan habere göre ahali 12 Ağustos 1921'de cuma günü Hıdırlık'ta buluştukları kaydedilmiştir.⁷⁰ Çorum

⁶⁵ Yiğit, Konak Sohbetleri, s.48-50.

⁶⁶ ÇŞS. 10-310/457., 9 Ra 1303/16 Aralık 1885.

⁶⁷ İE.EV. 30/3462. 3 S 1111/ 31 Temmuz 1699.

⁶⁸ C.EV. 84/4178. 11 Ca 1219/ 18 Ağustos 1804.

⁶⁹ İE.EV. 15/1798. 16 S 1084/ 2 Haziran 1673.

⁷⁰ Çorum Gazetesi, "Hazin Bir Dua", 18 Ağustos 1921, 83.

müftüsünün önderliği ile kurbanlar kesilerek "İslam dünyasının, İslam'ın kıyamete kadar bekasını tebşir buyuran Allah'a" dua edildiği belirtilmiştir.⁷¹ Yaşanan bu hadise Osmanlı'nın son dönemi ve Millî Mücadele sırasında zaviye'nin aktif olarak toplum ve devlet yararına hizmette bulunduğunu göstermektedir. Son şeyhler olan Ömer Hulusi Efendi ve Abbas Külahi Efendi'nin ise söz konusu faaliyetleri azimle yönettiği anlaşılmaktadır. Yıldızeli'nde imamlık ve müderrislik yapan, Çorum Ulu Camii'nde kıraat ve vücuh dersleri veren Ömer Hulusi Efendi H.1303/M.1885 yılında Suheyb-i Rumi Zaviyesi'ne zaviyedar olarak tayin olduktan sonra yalnızca resmi görevlerini yerine getirmekle kalmamış savaş zamanlarında bizzat cephede de bulunmuştur.⁷² Mesela halkı teşvik edip gönüllü asker toplayarak Osmanlı ile Ruslarla arasında gerçekleşen 93 Harbi'ne katıldığı kaydedilmektedir.⁷³

Ömer Hulusi Efendi'den sonra zaviyedar olan Abbas Külahi Efendi'nin de devlet ve toplum adına yararlı faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir. Ömer Hulusi Efendi'nin vefatından sonra zaviyedar tayin edilen Abbas Külahi Efendi'nin daha sonra H.1309/M.1891 yılında hatip olarak da camiye atandığı görülmektedir.⁷⁴ Aynı yıl türbedarlığa da atanan Abbas Külahi Efendi'nin hem zaviyedar ve türbedar hem de cami hatibi olduğu görülmektedir.⁷⁵ Sivas Gök Medrese'de eğitim hayatına başlayan Abbas Efendi'nin daha sonra Çorum'a amcası Ömer Hulusi Efendi'nin yanına geldiği ve Çorum'da eğitimine devam ettiği bilinmektedir. Çorum'un ünlü alimlerinden olan Enbiya Hoca, Hacı Recep Hoca ve Seydim Hoca'dan ayrıca bazen İstanbul'a gidip Hafız Reşit Efendi'den kıraat dersleri aldığı kaydedilmektedir.⁷⁶

İlmi ve dini bilgisiyle sevilen bir şahsiyet haline gelen Abbas Külahi Efendi postnişinliğinin yanı sıra içtimai hayat içerisinde de aktif roller almıştır. Çorum'a ve dahi devlete askeri, içtimai ve siyasi alanlardaki katkıları bilinmektedir. Örneğin Çorum sancak olmaktan çıkarıldığı bir zamanda yeniden sancak olması için çalışmalara katıldığı kaydedilenler arasındadır.⁷⁷ Civarda Ermeni hadiselerinin artmış olması ve Hz. Suheyb-i Rumi'nin kabrinin Çorum'da olması gibi etkenler sayesinde 1894'te Çorum'un tekrar sancak olduğu belirtilmektedir.⁷⁸ Ayrıca 1897'de çıkan Osmanlı-Yunan Savaşı'na gönüllü asker toplayarak Samsun'dan İstanbul'a gittiği de nakledilmektedir.⁷⁹ Savaşa katılan Çorum taburuna İstanbul'da sırma işlemeli üç ipek sancağın hediye edildiği ve Çorum'daki askeri kışladan ahaliyle birlikte hıdırlığa yürünerek Suheyb-i Rumi Zaviyesi'ne hediye edildiği kaydedilenler arasındadır. Son yıllara kadar Hz. Suheyb-i Rumi'nin sandukasının başucunda bu sancaklardan bir tanesinin takılı olduğu daha sonra kaldırıldığı bilinmektedir.⁸⁰ Ayrıca arşiv kaynaklarından da anlaşıldığı üzere Abbas Külahi Efendi'ye katkılarından ötürü H. 1316/M.1900'de Mecidiye Nişanı, H.1317/M.1901'de ise Nişan-ı Osmanî takdim edildiği görülmektedir.⁸¹ Abbas Efendi'nin devlet ve milleti için üstün gayretleri bununla kalmamıştır. Van'da yaşanan Ermeni isyanını bastırmak için sancağı alıp Çorum'dan gönüllü asker toplamıştır.⁸² Ayrıca 1920'de ortaya çıkan Yozgat'taki Çapanoğlu İsyânının bölgeye yayılarak Çorum'a da yaklaştığı bir dönemde Abbas Külahi Efendi'nin

⁷¹ Çorum Gazetesi, "Hazin Bir Dua", 18 Ağustos 1921, 83.

⁷² ÇŞS. 10-315/465., 23 R 1303/30 Aralık 1885.; Haksever, Tasavvuf Geleneği, s.175.

⁷³ Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, s.50.

⁷⁴ ÇŞS. 13-121/194., 17 C 1315/14 Ekim 1897.; ÇŞS. 11-257/615., 7 M 1309/13 Ağustos 1891.

⁷⁵ ÇŞS. 11-259/619., 8 M 1310/2 Ağustos 1892.

⁷⁶ Sezikli, Şehrin Hafızası Hıdırlık, s.65.

⁷⁷ Erkoç, Evliyalar Makamları, s.228.; Sezikli, Şehrin Hafızası Hıdırlık, s.66.

⁷⁸ Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, s.51.; Ahmet Sezikli, "Çorum'da Rifâî Kültürü", Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu 2007 2, (Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları, 2008) s.1161.

⁷⁹ Erkoç, Evliya Makamları, s.228.

⁸⁰ Erkoç, Evliya Makamları, s.228-29.

⁸¹ I.TAL. 251/78, 23 S 1319/11 Haziran 1901.

⁸² Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, s.59.; Erkoç, Evliya Makamları, s.230.; Sezikli, Şehrin Hafızası Hıdırlık, s.66.

Hıdırlık Tepesine sahte siperler kazdırdığı, mezar taşlarına çul sardırarak asker görünümünü verdiği bu sayede Çorum'a isyancıların girişini engellediği kaydedilmektedir.⁸³ Abbas Külâhi Efendi'nin aynı zamanda Millî Mücadele döneminde de vatan ve milleti için yoğun çaba sarf ettiği nakledilmektedir. Bizzat Millî Mücadele'ye katılmasıyla beraber, mal varlığını da bu uğurda kullanmaktan çekinmeyerek İstiklal Harbi için aktif bir taşıma örgütü oluşturduğu ve Refet Paşa'nın da teşvikiyle Samsun'dan Ankara'ya cephaneye sevkiyatı yaptığı bilinmektedir.⁸⁴ Nitekim yaptığı hizmetlerin vatan ve milleti için milli bir görev olduğunu düşünerek azimle çalıştığı fark edilmektedir. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına yönelik 1925 yılında yürürlüğe giren 677 sayılı kanun doğrultusunda Suheyb-i Rumi Zaviyesi'de kapatılmış, bu nedenle Abbas Külâhi Efendi'nin görevleri ve vakıf gelirleri sona ermiştir.⁸⁵ Halkın desteğiyle inşa edilmiş olan zaviyenin yıkılmasıyla çok daha zor günler geçirdiği bildirilen Abbas Efendi'nin hıdırlığı terk etmeyerek yaşamının sonuna kadar Suheyb-i Rumi Camii'nde namazları kıldırıldığı ve ailesiyle birlikte caminin altındaki müstemilatta münzevi bir yaşam sürdürdüğü belirtilmektedir.⁸⁶ Hz. Suheyb-i Rumi türbesinin son hizmetkârı, Zaviyesi'nin son zaviyedarı ve Rifâî şeyhi Abbas Külâhi Efendi, 13 Şubat 1963'te vefat etmiştir.⁸⁷

Sonuç

Çorum, yer aldığı konum nedeniyle antik çağlardan bu yana Anadolu tarihinin önemli ve güçlü merkezleri arasında yerini almıştır. Birçok uygarlığın izlerini taşıyan Çorum'u nihayetinde Türkler fethedilmiş ve daha sonra Osmanlı yönetimine geçerek Cumhuriyet dönemine kadar Müslüman Türk yurdu olarak varlığını sürdürmüştür. Kültürel, sosyal ve dini yaşamıyla her daim ön planda olmuştur. Bunun en güzel örneği ise günümüzde dahi önemini koruyan Çorum Hıdırlığıdır. Hıdırlıkta, sahabelerin yanı sıra birçok âlim, devlet adamı ve meşayihin kabirleri bulunmaktadır. Burada medfun bulunduğu inanılan sahabeler; Hz. Suheyb-i Rumi, Hz. Ubeyd-i Gazi ve Hz. Kereb-i Gazi'dir. Selçukluların Hz. Suheyb-i Rumi'nin medfun olduğu yeri keşfedilerek türbe, cami ve zaviye inşa ettirdiği yönünde kesinlik içermeyen bilgiler bulunmaktadır. Buna rağmen arşiv kayıtlarında zaviye ile ilgili en eski evrak 1576 yılına tarihlenmektedir.

Çorum'a yakın bir konumda yer alan Hıdırlık tepesinde kurulan Suheyb-i Rumi Zaviyesi'nin çevresinde başlangıçta bir yerleşim alanı bulunmaması, bölgenin zaviyenin kurulmasıyla birlikte canlandığını göstermektedir. Esas itibarıyla diğer zaviyeler gibi Suheyb-i Rumi Zaviyesi'nin de yoldan geçene, fakir fukaraya barınma, yiyecek ve içecek gibi sosyal konularda hizmetler sunduğu görülmektedir. Anlaşıldığı üzere devletin de zaviyeden en büyük beklentisi söz konusu hizmetlerin aksatılmadan devam etmesi olmuştur. Bu hizmetlerin kesintisiz bir şekilde sürdürülebilmesi adına zaviyeye, Karacaköy, Hatip ve Kavak gibi köylerden araziler vakfettiği görülmektedir. Bu denli geniş vakıf arazileri ve gelirleri göz önüne alındığında zaviyenin ekonomik yapısının güçlü ve sağlam olduğu anlaşılmaktadır. Suheyb-i Rumi Zaviyesi de Anadolu'daki diğer tekke ve zaviyeler gibi bir tarikata bağlıdır. Fakat hangi tarikata bağlı olduğu XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar bilinmemektedir. Yine de kültürel,

⁸³Türkiye'de Çorum ve Çorumlular Rehberi, Fasikül 1, Hasanpaşa Kütüphanesi, Çorum, ss.46-47.

⁸⁴ İlhan Tekeli, "Mütareke ve Kurtuluş Savaşında Çorum", 5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi, 2005, ss.188-189.; Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, s.60.

⁸⁵ Gotthard Jaschke, Yeni Türkiye'de İslamlik, Çev.: Hayrullah Örs, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1972), ss.36-37.; Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2005), s.157.; Ahmet Yapıcı, "Türkiye'de Tekke ve Zaviyelerin Kapatılmasının Sosyolojik Sonuçları", (Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, 2012) s.81.

⁸⁶ Ubeydullah Sezikli, "Çorum'da Bir Müsikşinas: Hâfız Recep Camcı", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 22, (2010): s.272.; Erkoç, Çorum'da Son Devir Meşayih, s.154.

⁸⁷ Sabuncuoğlu, Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, s.51.; Haksever, Tasavvuf Geleneği, s.184.; Çorum Geçmiş Zaman Halleri, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları (Çorum: ÇBK Yayınları, 2010), ss.199-200.

sosyal ve dini yapının insan isimlerine olan etkisinden hareketle, XIX. yüzyıldan önceki şeyh adları incelenmiş, genelde İbrahim, Osman, Ömer veya Abbas gibi isimler olduğu görülmüştür. Bu nedenle en azından Bektaşî geleneğe sahip olmadığı anlaşılmıştır. Aynı noktadan hareketle zaviyenin bilinen tarihi içerisinde Sünnî çerçeveden çıkmadığı sonucunu da doğurabilmektedir. Nitekim XIX. yüzyılında Ömer Hulusî Efendi'nin zaviyedarlığı sırasında zaviyenin Rifâî tarikatına bağlılığı kesin olarak bilinmektedir.

Çorum'da dini, sosyal ve kültürel yaşam üzerinde büyük bir etkiye sahip olan zaviye, aynı zamanda Osmanlı-Yunan Savaşı, Ermeni olayları, Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele dönemlerinde de devlet ve milletin yanında yer alarak önemli siyasi ve askeri krizlerin aşılmasında aktif rol oynamıştır.

Çorum Hıdırlığı, günümüzde de canlılığını koruyarak bölgedeki dini, sosyal ve toplumsal hayatın en önemli merkezlerinden biri olmaya devam etmektedir. Bu durumun başlıca sebeplerinden biri, Hz. Suheyb-i Rumi'nin türbesinin burada yer alması, diğeri ise zaviyenin zamanında burada kurulmuş olup halkın inanç ve düşünce dünyasına uzun yıllar boyunca rehberlik etmiş olmasıdır. Anadolu halkının türbelere ve dini mekanlara gösterdiği önem, buranın aktif bir yaşam alanı olarak varlığını sürdürmesine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, Çorum halkı, bugüne kadar burada Hıdırellez ve Ramazan şenlikleri düzenlemiş, düğün, nişan, sünnet ve asker uğurlama törenlerinin dua kısımlarını burada gerçekleştirmiştir. Sonuç olarak Suheyb-i Rumi Zaviyesi etrafındaki aktif ve canlı sosyal yaşam, Osmanlı döneminde tekke ve zaviyelerin toplum için ne denli önemli olduğunu gözler önüne seren güzel bir örnektir.

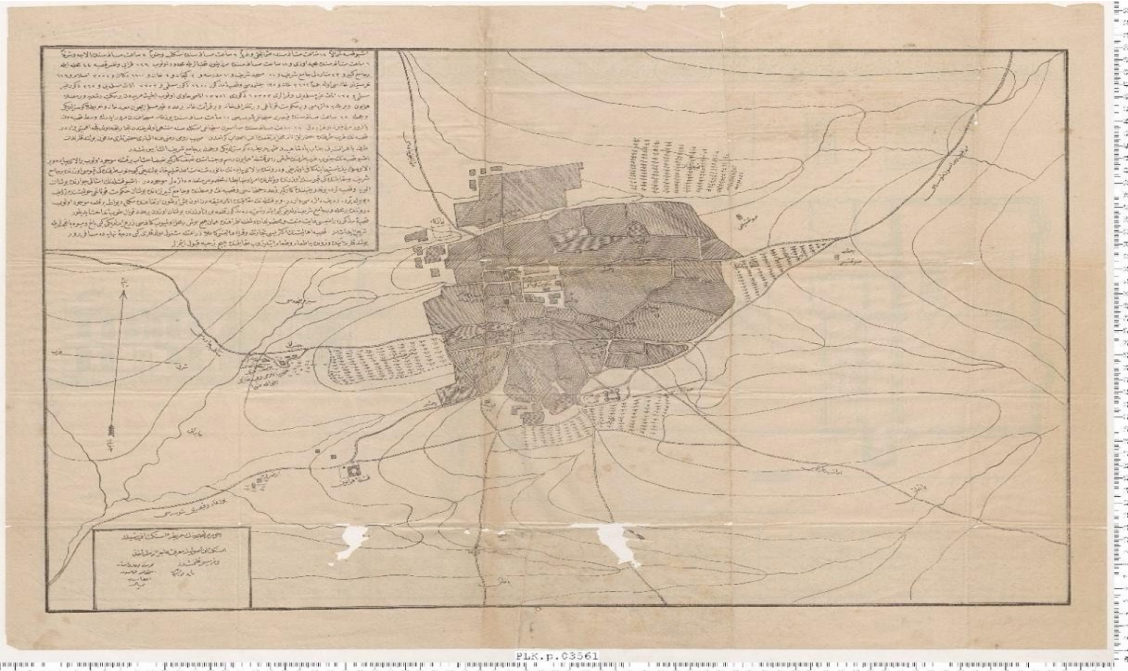
Kaynakça

- 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) c.2, Haz. Murat Şener, Nurullah İşler, Defter-i Hâkânî Dizisi: 3, Ankara: 1997.
- Ali İzzet Efendi, (1997). Tezkire-i Makâmât. (M. S. Gürsel, Haz.). Çorum: İstikamet Ofset.
- Ali İzzet Efendi, (2015). Tezkire-i Makamat. (A. C. Haksever, Çev.). Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Anadolu Ajansı. Cumhurbaşkanı Erdoğan, 250 Eserin Toplu Açılış Töreni'nde konuştu. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/pg/foto-galeri/cumhurbaskani-erdogan-250-eserin-toplu-acilis-torende-konustu/146> (Erişim tarihi: 15 Şubat 2020)
- Barkan, Ö. L. (1942). İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*, 2, 294.
- Bayram, S. (1991). Lâdik ve Seyyid Ahmedî Kebir Er-Rifâî Hazretleri. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Dergisi*, 74, 146.
- BOA, Cevdet Tasnifi Evkaf, (C.EV), 84-4178.
- BOA, Hazine-i Hassa, Hazine-i Hassa İradeleri, (HH.İ), 77-43.
- BOA, İbnülemin, Vakıf, (İE.EV), 30-3462.
- BOA, İbnülemin, Vakıf, (İE.EV), 15-1798.
- BOA, İrade Tasnifi, Taltifat, (I.TAL), 251-78.
- BOA, Plan-Proje-Kroki, (PLK.p), 3561-1.
- BOA, Plan-Proje-Kroki, (PLK.p), 785-1.
- Çorum Belediyesi Kent Arşivi, Çorum Şeriyeye Sicilleri (ÇŞS).
- Çorum Gazetesi. 18 Ağustos 1921.
- Çorum İl Yıllığı. (1967). s.218.
- Çorum İl Yıllığı. (1973). ss.128-130.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Çorum Müftülüğü. Hıdırlık (Süheyb-i Rumi) Camii tekrar ibadete açıldı. Erişim adres: <https://corum.diyaret.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&contentid=824>
- Dündar, A. (2004). Çorum camii ve mescitleri. Ankara: Motif Yayınları.
- Efendioğlu, M. (2009). Suheyb b. Sinân. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37, 476. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/suheyb-b-sinan>
- Erkoç, E. (2007). Çorum evliyalari. Ankara: Varan Matbaacılık.
- Erkoç, E. (2007). Çorum'da sahabe ve evliya makamlari. Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayını.
- Erkoç, E. (2013). Tasavvuf geleneği ve Çorum'da son dönem meşayih. Çorum:Çorum Belediyesi Kültür Yayını.
- Gelibolulu Mustafa Ali. (2020). Kühû'l-Ahbar. Haz. Suat Donuk. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- H.984 (M.1576/1577) Tarihi ve TKG.KK.TTd.54 numaralı defter-i mufassal-ı Liva-i Çorum, (1.Cilt, Tıpkıbasım), T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayın No: 8, Ankara: 2014.
- Haberler.com. Vakıf Haftası ve Restorasyonu Tamamlanan 250 Eserin Toplu Açılışı. Erişim adresi: <https://www.haberler.com/vakif-haftasi-ve-restorasyonu-tamamlanan-250-10830020-haber/>. (Erişim tarihi: 15 Nisan 2024)
- Haksever, A. C. (2009). Çorum tarihi ve kültüründe tasavvuf geleneği. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Işık, Z. (2017). Tekkedeki iktidar. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Işık, Z. (2018). Hasan Balım Sultan Zaviyesi'nin sosyo-ekonomik ve kültürel tarihi. *Turkish Studies* 13(3), 318-319. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13074>

- Işık, Z. (2018). Seyyid Murat (Seydim Sultan) Zaviyesi'nin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel tarihi. *Turkish Studies*, 13(1), 65. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12989>
- Işık, Z. (2020). Şeyh Hamza Tekkesi'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Tarihi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 107. <https://doi.org/10.17218/hititsosbil.694093>
- İbnü'l-Esir. (1991). El-Kâmil fi't – tarih. (A. Ağırakça, Çev.). İstanbul: Bahar Yayınları.
- İbn Kesîr. (1994). El Bidâye ve'n-nihâye. (M. Keskin, Çev.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- İnançer, Ö. T. (1994). Rifâilikte zikir usulü ve musiki. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 6, 330-331. İstanbul: Türk Ekonomi ve Toplumsal Vakfı.
- İslâmbolî, Yahyâ bin Sâlih. (2006). Tarikat kıyafetleri. (M. S. Tayış ve M. Aşkar Haz.). İstanbul: Sufi Kitap.
- Jaschke, G. (1972). Yeni Türkiye'de İslamlik. (H. Örs, Çev.). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kandehlevî, M. Y. (2008). Hayatu's-Sahabe Muhtasar. (Ö. L. Erdal Haz.). 1. İstanbul: Işık Yayınları.
- Kara, M. (2011). Tekke. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 40, 369. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tekke#1>
- Kara, M. (2017). Din hayat sanat açısından tekkeler ve zaviyeler (7. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kenân er-Rifâî. (2008). Ebu'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî. (M. Tahralı ve M. Cunbur Çev.). İstanbul: Cenan Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı.
- Muslu, R. (2002). 14. Asırda Anadolu'da tasavvuf. (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ocak, A. Y. (1978). Zaviyeler: Dini, sosyal ve kültürel tarih açısından bir deneme. *Vakıflar Dergisi* 12, 249. Erişim adresi: https://isamveri.org/pdfdrq/D00143/1978_12/1978_12_OCAKAY.pdf
- Pakalın, M. Z. (1993). Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü (3. Baskı). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sabuncuoğlu, M. İ. (2015). Çorum tarihine ait derlemelerim & maarif hayatımız. (A. Ozulu ve İ. Yiğit, Haz.). Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Sabuncu, Ö. (2006). Suheyb er-Rûmî hayatı, kişiliği ve faaliyetleri. *İstem Dergisi*, 7, 163. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/260687>
- Salname-i Vilayet-i Ankara, 1308-1309, 1311, 1320, 1325. Erişim adresi: <http://isamveri.org/salname/sayilar.php?sidno=D02806>.
- Samarrâî, Yûnus eş-Şeyh İbrahim. (2013). Es-Seyyid Ahmed er-Rifâî- hayâtuhû ve âsârühû. (M. Atalar Çev.). İstanbul: İlk Harf Yayınevi.
- Sevim, A. (2000). Anadolu'nun fethi Selçuklular dönemi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Seyyid Muhammed Hocaefendi. (2005). Tasavvuf tarikatlar ve silsileleri. İstanbul: Ustaoğlu Kitabevi.
- Sezikli, A. (2008). Şehrin hafızası hıdırlık kültürü ve Çorum hıdırlık örneği. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Sezikli, U. (2010). Çorum'da bir mûsikîşinas: Hâfız Recep Camcı, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 272.
- Şahin, K. (1991). Ashâb'ı Kiram'dan Suheyb'î Rûmî Hazretlerinin Çorum'da adına yapılan vakıflar. Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum Sempozyum Tebliğleri. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Tekeli, İ. (2005). Mütareke ve Kurtuluş Savaşında Çorum, 5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi, 188-189.
- Türkiye'de Çorum ve Çorumlular rehberi. Fasikül 1. Hasanpaşa Kütüphanesi. Çorum, 46-47.
- Uluç, S. (2015). Çorum ve çevresi. 5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi. Çorum: Çorum Belediye Kültür Yayınları.
- Yapıcı, A. (2012). Türkiye'de tekke ve zaviyelerin kapatılmasının sosyolojik sonuçları. (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yiğit, İ. (2016). Uluçınarlarla konak sohbetleri, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.

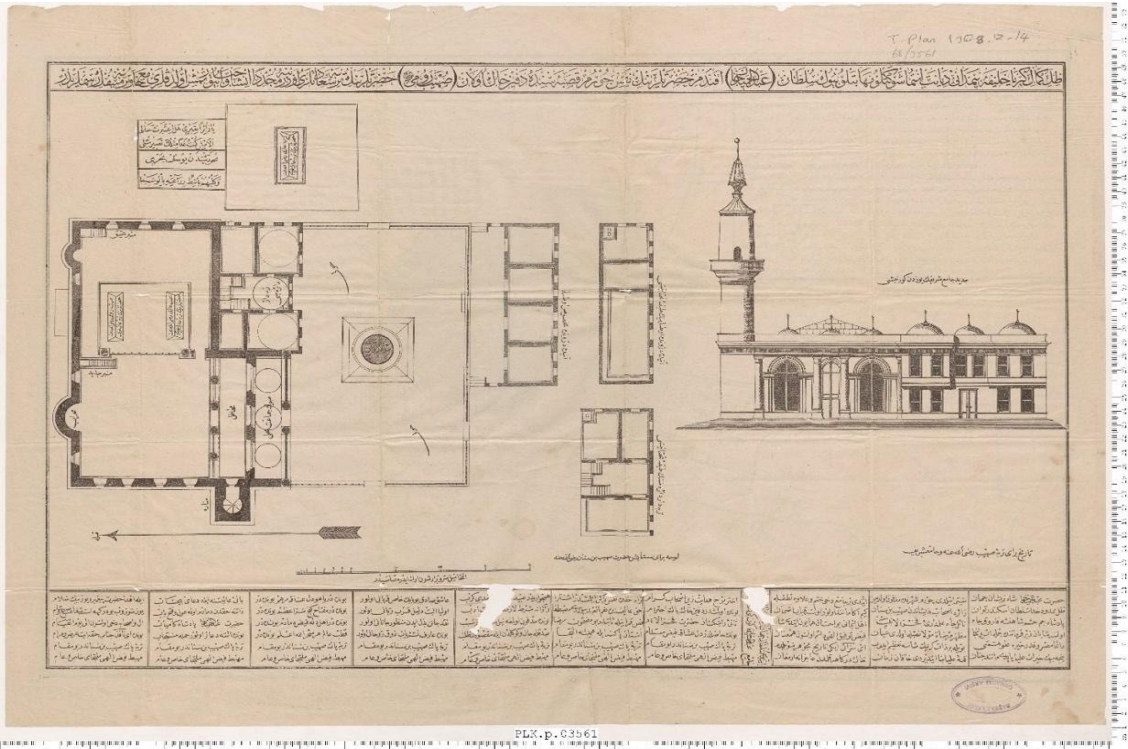
EKLER

Ek-1: H.14.12.1308/21.07.1891 tarihli Çorum haritası

Kaynak: PLK.p. 3561/1

Ek-2: H.14.12.1308/21.07.1891 tarihli Suheyb-i Türbesi ve camisinin çizimi

Kaynak: PLK.p. 3561/2

Ek-3: Suheyb-i Rumi Külliyesi'nin 1910'lu yıllardan bir görünümü

Kaynak: Çorum Belediyesi Kent Arşivi

Ek-4: Cami ve türbenin gündüzündeki hali

